

GİRİŞ DİLBİLİMİN KONUSU

Dilbilimin konusu dillerin bilimsel incelemesidir, dilbilim bu incelemede, diller aracılığıyla gerçekleşen ve çok yönlü bir olgu olan dilyetisini de ele alır.

Dil, insanlararası iletişim aracı olarak, bizim dışımızda yer alır, insanların toplu olarak yaşadığı her yerde ortaya çıkar, iletişim aracı olmadan kullanılan dil yoktur.

Dil çok değişik biçimlerde ortaya çıkar, son derece çeşitli biçimlerde gerçekleşir. Fransızca'da söz konusu biçimler *langue* "dil", *dialecte* "lehçe", *patois* "taşra ağzı", *parler* "ağız", *jargon* "dar bir çevreye özgü dil", *argot* "argo" adını alır.

Ancak, ilkece, insanlara özgü bir işlevi olan tek bir dil vardır: Düşüncelerin içeriklerinin sözle üretilen seslerle birleşimi ilkesine dayanır. Bu birleşim, daha geniş anlamda da kullanılan dil sözcüğünün en dar, en belirgin anlamının sınırlarını belirler. Gerçekten, bir iletişim aracı olarak dil, herhangi bir duyumuzu ilgilendiren anlamlandırmaları az ya da çok uzlaşımsal bir biçimde iletmeye yarayan göstergeler bütününde yer alır: Demek ki, her duyunun bir dil düzeni var; kulağa yönelik düzen işitsel, görmeye yönelik olan da görsel nitelik taşır. Her duyunun seslere, görünen nesnelere dayalı uzlaşımsal bir anlamlandırma biçimi vardır.

Ancak, iletişim olanakları her duyu için eşit değildir. Görsel ve işitsel dillerin çok özel bir yeri vardır. Konuşmanın anlatımsallığını desteklemek için kullanılan ha-

reketler, sağır ve dilsizlerin kullandığı eksiksiz bir iletişim dizgesinin oluşmasına yol açmıştır. Aynı dilsel toplulukların üyesi olan kitlelerde de, örneğin, Kuzey Amerika'daki büyük vadilerde yaşayan topluluklarda uzlaşmalar, düzgüler birer iletişim dizgesi oluşturmuşlardır. Bir başka görsel dil biçimi de, sözsüz öykülerde (kimi manzara resimleri gibi) ve Sibirya'da Youkagirler'deki genç kızların duygusal simge olarak kullandığı resimler gibi ileti işlevi üstlenen simgesel resimlerden oluşan görüntü ile iletişimidir.

İnsan topluluklarının en çok geliştirdikleri işitsel dildir. Anlamli gürültüler çeşitli araç ve aygıtların kullanımıyla yalın anlamlandırmalar için yaratılmıştır. Afrika'daki zencilerde çok yaygın olan tamtam dilleri, ya da Amazon'un kuzey-batısında görülen ksilofonla mesaj iletimi ve çağcıl toplumlarda kullanılan tüm zil biçimleri bu ilkedен türemiştir. Ancak işitsel dillerin daha önemli olmasının nedeni insanın solunum sırasında harekete geçirdiği hava kitesini titreterek çıkardığı seslerden yararlanmasıdır. Kimi toplumlarda tam anlamıyla gerçek bir ışık dili vardır: Örneğin Meksika'daki Moza-tec yerlilerinde, Afrika'daki kimi zenci ilkel topluluklarda söz konusu dil kullanılır. Ancak önemli olan, söz ediminin ürettiği seslerin dile getirilmesi ve algılanmasıyla işleyen "konuşulan" bir dilin varlığıdır. En genel anlamıyla, dilbilimin konusu bu "dil"dir. Bununla birlikte, "el, kol, baş hareketlerini konu alan dilbilim"den de söz edilir.

Söze dayalı kurulan işitsel dilin kendisi de görsel bir dilin oluşumuna yol açmıştır. Bu dil işitsel dilin çizimsel gösterimidir ve yukarıda sözü geçen görsel dille ortak bir yönü yoktur. Bu görsel dil, yazı, uzlaşım sal ve sözün sese dayalı gerçekleştirmelerini çizimsel gösterimlere bağlarken çok çeşitli biçimler alan bir dizgedir.

Dilin tüm biçimleri bir arada kullanılır. Aynı birey bi-

rini çağırarak için ya tümce kurar, ya çığlık ya da ıslıktan yararlanır ya da anlamlı hareketler yapabilir.

Dil düşüncelerin iletimi için sözün kullanımına dayalı özel bir toplumsal kurum biçiminde ortaya çıkar.

Dil incelemesi, içinde kullanıldığı ve evrim geçirdiği toplumsal koşullar nedeniyle toplumların bilimsel incelemesi biçiminde tanımlanan *toplumbilimin* alanına girer. Günümüzde toplum dilbilim oluşturma çabaları sürmektedir.

Öte yandan, dil, işleviyle göstergeler dizgesi bütününde yer alır; dilbilim, konusu toplumda göstergelerin işleyişi olan özel bir bilimle, *göstergebilimle* bütünlendirir. Bu bilim, düşünbilimsel katkılardan yararlandıktan sonra çağcıl dilbilimin çözümleme yöntemlerine bağlı kalarak genişletilmiş anlambilim olarak gelişmektedir.

Düşünceleri dile getiren göstergeler dizgesi olan dil ruhsal etkinliğe bağlıdır: *Ruhbilimin* konusuna girer ve günümüzde *ruhdilbilim* alanında önemli araştırmalar gerçekleştirilmektedir.

Son olarak, dil insanın kimi organlarının etkinliğini gerektirir; anatomi ve fizyoloji bunların düzeneklerini açıklar. Öte yandan, dilbilimcilerin ruhbilimciler gibi söz bozukluklarına ilişkin (özellikle sözyitimi) *patolojik* araştırmalardan öğrenecek çok şeyleri vardır.

Demek ki dilbilimin çok yönlü bir konusu vardır. Ancak dilbilim konusunu bir bütün olarak ele alır, çeşitli yönlerin tümüne egemendir ve onları tek bir konu olarak saptar. Dilbilimin en kapsamlı ereği tüm karmaşıklıkla dilyetisi incelemesidir; ancak gerçek konusu dillerin bilimsel incelemesidir.

Dilbilim gelişmekte olan yeni bir bilim dalıdır. Dilbilgisel öğretilerden, betikbilimsel (filolojik) araştırmalardan bilimin temellerine ve düşünce ile anlatım yolları arasındaki bağlantılara ilişkin düşünbilimsel yaklaşımlardan yavaş yavaş ayrılan bir bilimdir dilbilim.

Eski Mezopotamya'da Sümer'lerin dili, Sami dilini (bkz.s.23) kullanan Akatlar'ın dinsel ve yazınsal dili olmuştur. Akatlar öğretim amacıyla bu dilin dilbilgisini oluşturmuşlardır. Elimize ulaşan kimi bölümleri, bilinen en eski dilbilgisel belgelerdir.

Öğretime ilişkin gereksinimler, buluşu ve yayılımı önemli bir görev üstlenen yazının işe karışmasına yol açarak son derece etkili olmuştur. Dillerin çizimsel gösterimler aracılığıyla kalıcı nitelik kazanması, diller üstüne düşünmeyi sağlamıştır. Uzun bir süre belirli bir kültürün varlığını sürdürdüğü toplumların eskil dil durumlarının yazılı metinler aracılığıyla saklanması önemli bir etken olmuştur. M.Ö. III yy'da Eski Hindistan ve İskenderiye' de dilbilgisel araştırmaların gelişmesine bu eskil metinlerin anlaşılabilir kılınma gerekliliği yol açmıştır: Bir yandan Hinduların kutsal dili Sanskritçe'nin dilbilgisel yorumuna bir yandan da sözlükçülerin, yorumcuların çok daha eskiden biçimlenmiş eskil Homeros metinlerini, ilk Yunan şiirlerini açıklamaya çalıştıkları görülür.

Aynı biçimde, Sami ailesinin, Roman dilleri karşılaştırmalı dilbilgisinin ortaya çıkışından çok daha önce karşılaştırmalı çalışmalardan yararlanması, hem dilbilgisi uzmanı, hem de yorumcu olan Sami bilginlerinin çalışmalarının sonucudur.

Ayrıca, söz seslerinin yazıyla gösterimi bir karışıklığa yol açmıştır: Sesçil gerçeklikle çizimsel göstergeye ilişkin olan karışıklığı Yunanlılardan Fransızca'ya gelen *grammaire* "dilbilgisi" terimi daha önceden kanıtliyordu. Yunanlılar *grammatikē*'yi (dilbilgisini), *grámmata* kullanımına ilişkin sanat ya da bilim biçiminde tanımlıyorlardı. Günümüzde de yaygın olarak süregelen bu karışıklık kökenbilimsel soyutlamalara elverişli koşullar yaratmıştır. Örneğin XVII. yy'ın başında E.Guichard bütün dillerin İbranice'den çıktığını öne sürmüştür. Guic-

hard dillerin evrimini yazının yönünün değişiminden kaynaklanan (İbranilerde sağdan sola, İbranice' den türedikleri ileri sürülen dilleri konuşan topluluklar da soldan sağa) harf eklemesi, eksilmesi ve yer değiştirme gibi olgularla açıklıyordu.

XIX. yy'daki tarihsel dilbilim araştırmalarını büyük ölçüde betikbilimsel gelenekten gelen metin incelemesi konusunda gerçekleştirilen ilerlemeler hazırlamıştır. (XVIII. yy'ın sonunda F. A. WOLF' un gerçekleştirdiği betikbilimsel akım).

O dönemde bilinen dillere yönelik karşılaştırmalar yapılmıştır. Uygarlıkların incelenmesi "karşılaştırmalı betikbilimin" oluşmasına yol açmıştır; XIX yy. tarihsel dilbilimi de bu daldan çıkmıştır. Diller bilimsel bir konu olup, yeni dilbilim terimi de hızla kendini benimsetirmiştir. Betikbilim ve dilbilim terimleri - dilbilgisi terimi de - günümüzde, özellikle öğretimde birlikte kullanılmaktadır, ancak, çok yerinde olarak, betikbilim metin incelemesi, dilbilim de dillerin ve dilyetisinin incelemesi olarak tanımlanır.

Dillerin evriminin bilincine varılması XVIII. yy'ın sonlarında, özellikle XIX. yy'da, dilin kökenine ilişkin çok sayıda düşünceyi ileri sürülmesine yol açmıştır. Ardından, tarihsel karşılaştırmalı dilbiliminin gelişmesi bu tür araştırmaları gözden düşürmüş ve çalışmaların önemli bir bölümünü dillerin tarihi üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Bu tarihsel araştırmalar dillerden kaynaklanan genel yapı ve evrim sorunlarını ortaya çıkardı ya da aydınlattı; dilbilimcilerin de, özellikle XX. yy'ın başından sonra genel nitelikli araştırmalarda yeni temeller üzerinde çalışmalarını sağladı. Bu çalışmalar önce dilin işleyiş koşullarına ilişkin bilgilerimizi arttırdı; varılan sonuçların özü kesin biçimde ortaya çıkmaya ve büyük ölçüde kendini benimsetmeye başlamaktadır. Bu ilerlemeler de,

günümüzde yeni bakış açılarının ve açıklama ilkelerinin benimsendiği tarihsel dilbilim yöntemlerinin yenilenmesine yol açmıştır.

Çağcıl dilbilim, gelişiminin göstergesi olan çeşitli araştırmalardan oluşur: Bilinen tüm dillerin *betimlemesi*; büyük bir bölümünü *karşılaştırmalı dilbilgisinin* oluşturduğu dillerin *tarihi*. Karşılaştırmalı yöntem ilkelerine göre gerçekleştirilen bu çalışma diller arasındaki akrabalık ve benzerlikleri ortaya koyar. Bir başka araştırma alanı da *genel dilbilimin* konusunu oluşturan dillerin işleyiş koşullarının, yapısının ve evriminin genel incelemesidir.

Jean Perrot, Dilbilim, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1998